

Таким чином, освітній та культурний розвиток на Україні і Поділлі відбувався в руслі розвитку шкільної реформи Російської імперії, в складі якої на той час і перебувала Подільська губернія.

В умовах розкладу феодально-кріпосницької системи на Поділлі виникає мережа народних училищ, гімназій та інших навчальних закладів, але вони були не в змозі забезпечити потребу громадян Поділля в освіті.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Шкільнюк І. та ін. Культура Поділля в першій половині XIX століття // Тези доповідей XV Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - 1996. - С. 26.; 2. Історія міст і сіл УРСР. Хмельницька область. - К., - 1970. - С. 31-32; 3. Россия. Военно-статистический сборник. Вып. 4. -СПб., 1871. - С. 887; 4. Фиалковский В.П. Краткий обзор состояния медицины в Подольской за 1911 год. - 1913. - С. 106; 5. Коцюбинський М.М. Твори в шести томах. - Т.6. - К., 1962. - С. 7; 6. Вінниця. Історичний нарис. Вінниця, 1964. - С. 116; 7. Удод О.П., Початкова освіта на Поділлі наприкінці XVIII - першій половині XIX ст. // Тези доповідей сьомої Подільської історико-краєзнавчої конференції. - Кам'янець-Подільський, 1986. -С. 49; 8. Там само. - С. 478; 9. Москаленко Н.В. Розвиток навчальних закладів з XIX ст. та система управління школи // Педагогіка і психологія. - 1994. - № 4. - С.141; 10. Лопухівська А.В. З історії розвитку гімназій і ліцеїв в Україні. - К. - 194. С. 11; 11. Москаленко Н.В. Розвиток навчальних закладів з XIX ст. та система управління школи // Педагогіка і психологія. - 1994. - № 4. - С.142; 12. Кам'янець-Подільський державний міський архів (далі - К-П ДМА) - Ф. 67.- Оп. 1. - Спр. 243. - Арк. 65-66; 13. Там само. - Ф 67. - Оп. 1. - Спр. 243. - Арк. 172.

О.Є. Верещагіна

ПОЛЯКИ ПОДІЛЬСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ У XIX СТ.

З давніх часів подільські землі привертала увагу переселенців з різних регіонів. Починаючи з періоду Київської Русі, на Поділлі поступово оселяються вірмени, євреї, поляки тощо. Кожна національна група вступала в різноманітні побутові і культурні зв'язки з автохтонним населенням, взаємно збагачуючи свої традиції. Однією з великих громад, що з'явилась на території Поділля ще в Середньовіччя, є польська громада.

Цікавим і бурхливим періодом її історії на теренах краю стало XIX ст. Відправною точкою подій слугувала надія на відродження царства Польського за часів Олександра I. Коли їй не судилося збутися, поляки утворили масонські ложі і таємні общини з метою повстання проти Росії. У союзники було обрано декабристів, центр яких знаходився у місті Тульчині. Та декабристи доповіли владі про таємні польські общини і останні змушені були на деякий час припинити свою діяльність.

Царський уряд вживав чисельні заходи, щоб підірвати панівне становище римо-католицької церкви на Поділлі, яка була духовним оплотом поляків та їх родин. Та факти свідчать про те, що до 30-років XIX ст. подільські римо-католицькі парафії краю мали досить міцні позиції. Так, на Поділлі у 1810 р. було кам'яних костьолів – 74, дерев'яних – 27; кам'яних каплиць – 12, дерев'яних – 29; священників – 284; приходських училищ – 30; богоділень – 29, де налічувалось 215 церковноприслужників; парафіян – 196725 чоловік. За період з 1810 по 1830 рр. на Поділлі¹ було збудовано 25 католицьких храмів. Напередодні польського повстання 1830-1831 рр. на подільській землі функціонувало близько 130 костьолів і 30 монастирів.

Саме польське повстання дозволило активізувати дії царського уряду проти римо-католицької церкви та її парафіян, переважну кількість яких склали поляки. Слід зазначити, що роль, яку виконала католицька церква у вище зазначених подіях, сприяла падінню її авторитету серед населення краю: обкрадалися хати православних священників, над ними самими знущались як за часів Речі Посполитої, паплюжились церковні образи і реквізити тощо.

Внаслідок репресивних дій влади проти поляків на Поділлі було закрито багато монастирів і костьолів. Уряд залишив лише 92 костьоли, 69 каплиць, 6 монастирів². Конфісковане майно повстанців і католицької церкви уряд роздав російським поміщикам та православній церкві.

25 червня 1840 р. Микола I підписав указ про скасування дії Литовського статуту на

Правобережній Україні. У 1856 р. Олександр II оголосив амністію деяким учасникам польського повстання 1830-1831 рр. Цей політичний крок влади надав можливість полякам знову готуватись до повстання.

1858 р. дворяни Подільської губернії отримали дозвіл на збір коштів для політичних злочинців, що повертались із Сибіру в результаті дії амністії³. В кожному повіті були утворені спеціальні представництва для збору пожертв з концертів, вистав, лотерей тощо. Польська молодь почала носити національні костюми. Серед поляків набули популярності персні з зображенням польського одноголового орла на червоному полі та написом “Хай живе Польща”⁴.

Центром антиурядового руху на Поділлі наприкінці 1850-х рр. стає гімназія в Немирові. Тут виникає таємний гурток, який підтримує тісні зв'язки з київською таємною групою Є. Мосановського.

1861 р. в містечку Ямполі та селі Томашівка Ямпільського повіту виникли таємні школи для польських дітей. Згодом такі заклади відкриваються в Томашполі, Печорі, Гранові.

Влада через поліційну систему контролювала діяльність поляків. Під наглядом знаходились у Вінницькому повіті 44, Гайсинському – 64, Могилівському – 26, Літинському – 29, Ушицькому – 52, Ямпільському – 35 осіб; у місті Кам'янець-Подільському – 35⁵.

Починаючи з червня 1861 р., в губернії формуються тимчасові низові поліцейські суди, що діють в усіх повітах і мають право засуджувати політично неблагонадійних до ув'язнення чи штрафу⁶. Каралося носіння національного вбрання, гербів, що сприймалось як політична заява проти уряду.

У 1862 р. подільські поляки звернулися до Олександра II з посланням, де виразили свою відданість польській ідеї і бажання тісного спілкування з Польщею. Вони також висловили сміливу думку про те, що подальше перебування Поділля у складі Російської держави зумовить повний занепад краю. Царський уряд відповів на послання закриттям бернських Дворянських зборів⁷.

У 1860-х рр. активізується діяльність польських кур'єрів, які закликали населення краю до повстання. На Поділля з-за кордону почала надходити зброя.

За розпорядженням подільського губернатора на всіх поромних переправах через річку Дністер були встановлені військові патрулі. Вздовж усього берега річки з місцевих селян було сформовано кінні роз'їзди, що складались вдень з двох, а вночі – з чотирьох осіб.

У прикордонних містечках і селах були посилені патрулі із поліцейських і військових⁸.

Підготовка до повстання провалилась з декількох причин. По-перше, царська влада за підписами під проханням до Олександра II віднайшла і нейтралізувала активістів польського руху на Поділлі. По-друге, Подільський цивільний губернатор ужив заходів по запобіганню переправлення на територію губернії зброї з-за кордону. По-третє, донесення начальників повітових відділень поліції свідчать про негативне ставлення до заколотників подільських селян та їх сприяння органам поліції.

Репресивні заходи були вжиті владою і відносно польської освіти. У другій половині 60-х рр. XIX ст. було заборонено існування польських навчальних закладів.

Всі зазначені факти безперечно свідчать про планомірну боротьбу самодержавства з польським визвольним рухом, освітою та культурою. Закриття римо-католицьких парафій і польських шкіл на Поділлі не призвело до втрати поляками своєї мови і культури. Подільські поляки зберегли свою самовідданість і самобутність, незважаючи на репресивні заходи самодержавства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Симашкевич М. Римское католичество и его епархия в Подолии. – Камянец-Подольский, 1872. – С. 528; 2. Кам'янець-Подільський державний міський архів (далі – К. – ПДМА). - Ф. 675. - Оп. 1.- Спр. 1050. - Арк. 8; 3. Малахов Д. По Восточному Подолью (От Жмеренки до Могилева-Подольского). – М., 1988. – С. 210; 4. К. – ПДМА. - Ф. 228. - Оп. 1. - Спр. 3320. - Арк. 483; 5. К. – ПДМА. - Ф. 228. - Оп. 1. - Спр. 3354. - Арк. 32; 6. Там само. - Арк. 9; 7. Яворський Я. История гражданской и церковной жизни Подолии. – Камянец-Подольский, 1912. – С. 80; 8. К. – ПДМА. - Ф. 228. - Спр. 3476. - Арк.38.